

Михайло Матійчук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТРАДИЦІЙНИХ ПОКРІВЕЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КАРПАТСЬКОМУ ПОРУБІЖЖІ (НА МАТЕРІАЛАХ ГУЦУЛЬЩИНИ)

Карпатське порубіжжя України заселяють етнографічні групи, кожна з яких має свої звичаї, повір'я, обряди, особливості традиційного побуту. Гуцули, бойки та лемки – найбільші субетноси українських Карпат, які ідентифікують себе як українці.

Гуцули заселяють територію Верховинського району, гірську частину Косівського і частину Надвірнянського районів Івано-Франківської області. За річкою Черемош гуцули мешкають на території сучасного Путильського та частково Вижницького районів Чернівецької області. У Закарпатській області вони компактно займають гірську територію Рахівського району.

Дерев'яне будівництво на Гуцульщині формувалося протягом багатьох століть. Покрівельні техніки є невід'ємною частиною традиційного народного будівництва. Вони формували силует і естетику даху, а отже, і художній образ та архітектоніку споруди. Зазвичай конструкція даху будівлі залежала від її функціонального призначення. Двосхилу конструкцію частіше застосовували в господарських і виробничих будівлях. Житлову споруду накривали чотирихилим дахом, який на причілках мав невеликі шальовані дошкою заломі – “фаціяти”. Дах покривали колоотою смерековою дошкою – “дранницею”. Від розмірів, конфігурації та покрівельних технологічних прийомів залежала техніка покриття. Найпоширеніші техніки покриття на Гуцульщині – “посіжняк”, “в щир”, “в румунку” та “гонт”. Техніками “посіжняк” та “щир” (прості) зазвичай покривали двосхилі дахи, притаманні виробничим та господарським спорудам. Житлові будівлі мали чотирихилу конструкцію, їх покривали як простими, так і складнішими техніками – “в румунку” та “гонтом”.

Кожна техніка мала свої способи покриття і технологічні особливості, які передбачали ряд технічних прийомів, притаманних тільки кожній із них. Важливим етапом покриття даху є вибір та заготов-

ля деревини, виготовлення покрівельного матеріалу і захист його від атмосферних впливів.

Вибір і заготівля деревини залежали від низки факторів: вік, придатність деревини до коління та параметри покрівельного матеріалу, а також пора року та погодні умови. Процес виготовлення покрівельного матеріалу передбачав і технічні прийоми – розміри колотої дошки та її форма, від яких залежала техніка покривання будівлі.

Значну роль у технічному процесі підготовки колотої дошки для покрівлі відіграють форми її складування, методи сушіння та терміни витримки, де останні визначають готовність і придатність матеріалу до покривання. Обов'язковою умовою був захист покрівлі даху від атмосферних впливів. Колота дошка підлягала обробці спеціальним розчином – “ропою” або “лоєм”, застосування якого мало свої технологічні особливості й технічні прийоми.

Наша робота базується виключно на польових експедиційних матеріалах, зібраних автором протягом 2005–2007 років у Косівському та Верховинському районах Івано-Франківської області. Дослідження проводилося шляхом опитування сільських майстрів-покрівельників, збору інформації та фіксування етнографічних фактів, пов'язаних із покрівельними роботами.

Покрівельним роботам передувала велика підготовча праця, пов'язана з відбором, заготівлею, підготовкою деревини та виготовленням з неї необхідного матеріалу, який слугував покрівлею дахів у гуцульських будівлях.

Відбір деревини та її заготівля були важливим етапом у технологічному процесі виготовлення колотої дошки – “дранки” – основного матеріалу, який застосовували для покривання дахів. Якість дошки залежала від низки факторів і умов, яких обов'язково дотримувалися майстри при відборі й заготівлі смереки. Придатність деревини визначали за двома основними чинниками – ретельним відбором матеріалу та часовими параметрами. Смереку для покрівельного матеріалу заготовляли впродовж липня – грудня. Зимове мерзле дерево не піддається колінню, а навесні інтенсивний рух соків впливає на якість колотої дошки: вона легко піддається атмосферним впливам і тому є недовговічною.

Майстри-покрівельники розповідають: “...Це можна робити в жовтні-грудні, восени... Зараз ліс рідкий (червень. – М. М.), рідколіс, мнікий (м’який. – М. М.), він футко берет у себе вологу і футко гниєт, прієт. А так ліс застугає... Він робитси такий тугий, твердий... Зараз місяць цей кінчається, червень ¹. Це є пустий місяць, гнилий, а зараз липень, то можна запросто... Такий люксичний, легкий... Такий, шо даєси файно робити... А зараз з липня можна, та аж до грудня, бо у грудні місяці ліс мерзне... Він не даєси, він та як мертвий, та як камінь” ².

Майстер, вибравши сприятливий період для заготівлі деревини, знаходив лісосіку зі струнками без сучків смереками. Товщина дерева повинна бути не меншою ніж 30 см у діаметрі. “Може бути і метровий ковбук, а в молодшому – трицять (30 см)” ³.

Не кожна смерека була придатна для коління, отже, майстрові доводилося уважно вибирати серед багатьох дерев саме ті, які піддавалися колінню, – так звані “колючі”⁴ смереки. Для цього слід було проводити проби, зарубки на стовбурах дерев. “...Аби вна кололаси на драниці, треба зарубувати гевер такий... Такий лупак з смереки, і пробувати сокиров колоти, – ек вно си коле, цес кусочок, то вже вна буде си колоти” ⁵.

“...Я або хто вже це коле, то берет полуднешну сторону кореня, рубає отакий штаб, плашку таку... І берет то, колет на тонесеньку таку пластиночку, одну і другу, та кладєт її отак навхрест – якщо вна ривненька, можна тоту штуку валити, а якщо ні, тото... А як ні, там накрив мотом, аби то не видко” ⁶.

“Коли сонцове, якщо за сонцем звернене, то буде колотиси вно, хоть скручено трошки. ...Пробуют, де коріні проходить... Це називають у нас капуют. Рубають отак сокеров... Це пробу роб’ї. На живій, на стоечій смереці, це так” ⁷.

Для визначення придатності деревини до коління необхідно було “...«залупити» внизу у корені, вирубати тріску – якщо ця тріска рівно колитси, не жолобит в сторону, то з цієї смереки можна колоти дранку” ⁸.

Визначивши придатність смереки для коління, майстер “валив” – зрубував деревину. Якщо нижня частина стовбура (50 см – 70 см) була непридатна для коління, її відрізали і не використовували як мате-

ріал для драниці. “Ми зрубуємо смереку дес приблизно півметра від пенька. Ми відрізаємо цю частину дерева і вікідаємо, її не використовуют...” ⁹.

Круглий стовбур смереки розпилювали на окремі частини (“ковбки”) довжиною, яка передбачалася для відповідної техніки покривання даху (1 м – 2 м – 2,5 м). Заготувавши таким чином потрібної довжини “ковбки”, приступали до наступного етапу – коління їх на поліна (“гітини”), з яких кололи “драницю”. Колоди й “гітини” обов’язково позначали, аби не переплутати вершак із гузирем. Заготовлені колоди розколювали сокирою з вершака. Спочатку розколювали “ковбок” навпіл. Тоді, залежно від діаметра, кололи його на чотири, шість або вісім частин. З наколотих частин видаляли серцевину (“осердя”) й обкорували. (Див. лист I, мал. 1.)

“Тогди з вершака починаємо колоти, розколюємо пополам і дивимоси по товщині: якщо не дуже товстий ковбанчик, то ми можемо колоти начетверо, якщо товстий – нашестеро, якщо грубший – то на вісім частин... Тогди ми осердя від центру, від серця... приблизно 5–6 см відколюємо осердя, гет вікідаємо, воно не підходить... Кору знімаємо” ¹⁰.

“Ну та колитси на ковбки, відтак гітуєтси, колитси, осередок відкидаєтси” ¹¹.

“...Сокиров колитси на чвертки, а драницу колоти треба дируна” ¹².

Після розколювання кругляка на поліна отримували “гітини” – заготовки, що мають трикутну форму на торці, з яких виготовляли покрівельну дошку. Кожну частину розмічали на товщини (1 см – 1,3 см) і вісним ножем або дируном кололи на дошки (“драниці”). Якщо з однієї “гітини” можна було отримати шість дощок, то її розколювали надвое, а потім із кожної відколювали по одній дошці. У цьому разі з кожної “гітини” робили по три дошки. Ураховуючи, що “гітина” має в торці трикутну форму, то при її розколюванні ширина дошки зменшується, однак вона не повинна бути меншою ніж 7 см – 8 см. Існує ще один спосіб коління, коли від розміченої “гітини” відділяють заготовку на дві дошки, а потім, надколовши заготовку, закріплюють її у “вісний столець” і при допомозі “дируна” або “вісного ножа” розколюють навпіл. У результаті отримуємо дві якісні покрівельні дошки. (Див. лист I, мал. 2; фото 26–28.)

“По дві дошки відділяється переважно, а потім з двох дошок получаєси вже по одній, тому шо якщо одну дошку колоти, вона завжди вам буде збігне (“втече”, “випаде”. – М. М.), вона дес вискочит і так далі... І так потихонько оце так драниці колютси”¹³.

Кололи дошку зазвичай “дируном” за допомогою дерев'яного молотка-“довбиньки”, встановивши “гітину” вертикально. Часто при розколюванні гітину закріплювали у “вісний столець”. “Такий столець є, шо так ловит дошку... Є ніж такий від дошки спеціальний”¹⁴. (Див. лист I, мал. 4, 5.)

“То си називає дирун. Є така довбинька – грабова переважно або букова начетверик колитси... Переважно з смереки, ялиця не дуже добре йде”¹⁵.

Колять зазвичай свіжу (сиру) деревину. Вона краще піддається обробці. “... Якщо ти погітував і не вспів наколотити, лиш аби не зав'єла, бо вже зав'єла вона не ме колотити, вона не колитси”¹⁶.

Товщина дошки не повинна перевищувати 1,3 см – 1,5 см. Чим тонша дошка, тим вона менше гниє і довше служить. “... Бо видите вона йде до півтора сантиметра, грубша не годна бути, бо чим грубша, борше гниє”¹⁷.

При вдалому виборі деревини і дотриманні технології коління товщина дошки повинна залишатися однакою як у вершаку, так і в гузирі. Слід зазначити, що цей метод коління дошки придатний для всіх видів покривання дахів, окрім “гонтом”.

Гонт (гонта) – дошка, яка має іншу конфігурацію і відповідно потребує окремого підходу під час її заготівлі. Повздовжні боки дошки мають різні параметри: один бік – близько 1,5 см, другий – гострий. Для коління гонти “гітину” з торця розмічають не рівно, а на сегменти. “На гонту то берут навскісь, отак вони стараються їх наколотити. Має перед один отак сходити... острій. Другий – повний... То повинна бути товщина дес так коло півтора сантиметра”¹⁸. (Див. лист I, мал. 3.)

Під час коління як на гонті, так і на драниці (рівній дошці) залишається рельєфна фактура деревини. Дах, покритий такою дошкою, завдяки повздовжній структурі дерева утворює борозни, які спрямовують потік води в потрібному напрямку. Важливим етапом є обробка драниць. Після коління дошку обробляють (оправляють) “вісним ножем” або сокирою, обережно стісуючи окремі нерівності. “...Якщо треба, то дес

сокером горбик там підтесав, бо якщо вона така ек стругана, гнелена, то вона поки собі дощ наробити ті дороги, то вона як на склі си розпливає дощ... Вона собі розчураєси [розтікається. – М. М.] і може тічі [протікати. – М. М.]... Бо він її вістругав суда тай туда, а середина лишилася горбата, і з цього горбика зчурає туда дощ... Дах новий, а чури. Тай до чога це”¹⁹.

Обробляють дошку “вісним ножем” на спеціальному верстаті, який дістав назву “вісний столець”. “Вісний столець. О то є такий, о та й є така лапка, ногов прикес, прижав і погнав”²⁰.

При виготовленні гонти необхідно в торці дошки зробити поздовжнє заглиблення (“шпунт”). Для цього майстер виготовляє просту конструкцію з планок, між ними вставляє п'ять гонтин, закріпивши їх клинами, і різцем-“фугом” робить борозни на товстішому краю дошки. (Див. лист I, мал. 6.) “...Палики забиває у землю... Підтісує краї... А це такі клинчики робити – і другий такий, і перед собою отак... Аби п'єць (п'ять) гонтів тугонько вміщалися туда, і тут сідає... Зібрав п'єць тих, тай межі ті палики, ну, тут вже поклав... А ту сторону він вдарив відтвив... Одна тупіща тримає, шоби йому держало, і є такі фугі, такі різці... А він рівненько вже на це лиш так до себе мах – одну, другу, третю... Потому перевернув, тим своїм різакон на другу сторону... Та й отак виходит гонта”²¹. Готову наколоту дошку оправляють, видаляючи нерівні “зажолоблені” місця, і після цього складають “у клітку” для сушіння.

Кожна підготовча операція має важливе значення, оскільки від неї залежить якість дошки. Складають дошки одна на одну, і вони разом утворюють конструкцію, що має форму паралелепіпеда висотою близько 2 м. Зверху накривають і привалюють вантажем. У такому вигляді дошки вилежуються й сохнуть декілька років. (Див. лист I, мал. 7.)

“Коли ми накололи дранку, приносимо додому, кору з неї знімаємо і складаємо її у такий... «у клітку», називається. Складаємо квадратами. Спочатку іде – от, наприклад, метр на метр – іде уперек шар дошки, потім іде повздовж, уперек, уповздовж, – так десь до висоти 1,5–2 метри ми складаємо. Зверху на цю дошку... кладемо прилічні важкі камені або залізо важке... Вона сохне, вона стоїт де-то

п'єкь-шіськь (5–6) може років стояти... Ну, саме менше – два, бо її треба на будинок ставити, щоб потім ця дошка не всохлася, не тріскала і не протикав дах”²².

Стосовно терміну сушіння в майстрів є значні розбіжності. Одні запевняють, що для сушіння дошки потрібно не менше ніж два роки, інші стверджують, що для цього достатньо декількох тижнів. “Поко-лиси ті драниці тай складаєси, тай скла-даєси один раз так та й у кантову стро-почку... Сохнути не треба тому багато, то сохне за пару тижнів, за тиждень. За дві неділи драниця суха”²³.

“Складати її треба... у клітку, у штоц. Та й це собі наскладав, так навалив, аби вна може місяць постоїти так може, ек неквапно – може й з років два-три стоєти... Склав, та й навалив, та й вна так... бо від сонця її може крутити. Ви файно її склали... аж любо її брати, так граєте, ек у карти... Так лиш собі сидиш, тай коцкотиш”²⁴.

Після того як дошка вистоялася й ви-сохла, її ще раз оправляють і починають крити дах. “Коли вона вистоялася, тоді беремо дошки вправляємо. Де є в нас дес трохи волокна погані, вісним ножем ми знімаємо жолобки”²⁵.

Інший майстер вважає, що оправляти дошку краще свіжою і доводити її до по-трібного стану треба одразу після колін-ня. “Ви її зразу обробили на свіжу і зразу склали, і вна собі вистоялася, і вна вже вам рахуйте шо готова”²⁶.

Вистояна, висохла й оправлена дошка готова для покриття даху.

Техніки покриття дахів мали свої тех-нологічні особливості та технічні при-йоми, притаманні тільки кожній із них. Покрівельні техніки – тема, яка потре-бує окремого дослідження. Ми зупини-мося тільки на одному з технологічних процесів, який є невід'ємною складовою традиційних покрівельних технологій. Покритий дах (в інших випадках – окрема колота дошка) обробляли спеці-альною речовиною, яка має назву “тир” або “ропа”. Цей процес називається “ти-рування”.

“Ропа”, “тир” – це нафтопродукт, який видобували в Карпатських горах, з високою місткістю парафіну. Ці терміни побутують практично по всій Гуцульщині і фактично означають одну й ту ж речовину.

“Генди є де бурова була... З землі віхо-дит таке чорне, ну тир, така ропа. Назива-

єтси ропа... То-то гезди [тут. – М. М.] за потоком [у с. Криве Поле. – М. М.]”²⁷.

“Тир брали у селі Космач, є на Косів-ському районі таке село... Там добували з землі... Гуцули цю нафту купували, цей тир. Навіть було так, шо через верхи хо-дили у Космач, коли по цей тир... І там брали цей тир. Плечима носили або кінь-ми через верхи... Тир – це був, ну, воб-щем, це є нафта. Нафта, яка має парафін у собі... Набирали найгущого того, верх-ного отакого оцього парафіну”²⁸.

У с. Яворів Косівського району за-фіксовано інший спосіб обробки дошки, де замість “тиру” застосовували бараня-чий жир (лій). Дошку обробляли окремо, перед покриттям даху. “Берут баранячий лій... Були такі гуцули, коли багато овец тримали. Всі драниці переварювали про-сто у лою. Гонту переварювали у овечім лою. Ші ніхто не знав про оці підземні копалини”²⁹.

Перед покриттям даху “тир” обов'язково проходив термічну обробку. “Тир” пови-нен мати відповідну температуру, від якої залежить ступінь проникнення його в дош-ку. Не менш важливою умовою була тепла сонячна погода. “Тогди шукали цего тиру, їхали на бурові, там брали це в бочки, та й по тому цей тир розігрівалоси у котлі... Та й у відро, та й на дах, та й щітков, та й усьо”³⁰.

“Кладетси там дві цеглі, та й на то ба-нек, та й сиплете ропи, та й гореча... Та й тогди тим пензликком собі тируєте... Дра-бину і погнав... То треба в погоді дуже жаркі тірувати... Аби вно впитувалоси всередину”³¹.

“Треба аби драниця висохла, треба щоб гарна погода була і щоб не дай Бог, щоб сонце не пекло”³².

“Беремо розігриваємо (тир)... Ну, треба осторожно, так щоб він не зловивси, бо ми його гріємо. Робимо таку тіпа пічку з ка-міння і на то зверху кладемо відро з тиром і його підогріваємо почті до самого кипін-ня... Тогди – відро, і по драбині, щітков і починаєш тирувати горечим тиром”³³.

При тируванні застосовували щітки з кінського волосу. “...Шерсть кінська з фос-та, з гриви, робитси таку щітку”³⁴.

Після першої обробки (за різними дани-ми) дах міг стояти від одного до чотирьох років, після чого вимагав повторного “ти-рування”. Для “тирування” застосовували виключно “ропу”. Не допускалося вико-

ристання різних нафтових переробок, мазуту, оскільки вони негативно впливали на тривалість служіння даху. "...Його [дах. – М. М.] тируєш через 3–4 роки. Скоріше не можна... Бо як рік за роком тирувати, так дах перегорить, і дошка почне тріскатися і почне текти. І зразу не можна свіжу дошку тирувати, тому що вона потріскає. Нікими засобами... переробками від нафти... бо вона спалює просто дошку”³⁵.

“Хто покрив [“тирував”. – М. М.] борше... Де хто в рік, а де хто і у два”³⁶.

Між другим і третім покриттям даху “тиром” могло пройти до десяти років. “Аби довше стояло, то дес си покривало через вісім (8) років, десікь (10)”³⁷.

При “тируванні” важливим є порядок нанесення “ропи” на дах. Починали “тирувати” від верха даху. “Тирували” гарячою рідкою “ропою” за допомогою щітки, втираючи в кожну дошку рухами знизу вгору. Це викликано тим, що кожна дошка має невидимі для ока виямки – “задріжки”, – форма яких облаштована так, що при рухах щітки згори донизу “ропа” не потрапляла в них. А не покриті “тиром” частини дошки були чутливі до атмосферних впливів і легко піддавалися гниттю. “О, аді во видите, бо ви ек суда трите в долину, то вона собі то, а ек ви дгорі, так його рвет ці задріжки... І вона [“ропа”. – М. М.] більше пропитує так і ні зчурає”³⁸.

Дерев’яні дахи, покриті колотою дошкою, при дотриманні вимог, передбачених технологією, слугували досить тривалий час. “Такий дах може зберігатися дуже довго. Лиш треба за ним слідкувати, і головне, не перепалювати всеким екимос і покривати тиром. І коло сімдисекь-вісімдисекь (70–80) років, з дранки”³⁹.

За час роботи в експедиції траплялися респонденти, оповіді яких межували з курйозом, а образне визначення того чи іншого явища доходило до абсурду. “Я вам хочу сказати, що алюмінік скоріше кине корозію, як оцей дах”⁴⁰.

Географія розміщення Гуцульщини сприяла певній її локалізації та оберігала від зовнішніх впливів. Завдяки цьому народне будівництво і всі його складові зберегли консервативні традиції та ототожнюються з автохтонною територією.

Вивчення традиційних покрівельних технологій стане в пригоді фахівцям із народної архітектури при здійсненні реставрації дахів з урахуванням регіональ-

них особливостей, сприяючи тим самим збереженню традицій народного будівництва та його автентичності.

¹ За гуцульським календарем червень називають “гнилень”.

² Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

³ Там само.

⁴ Термін “колоче” ми фіксували протягом експедиційних досліджень 2005–2007 років практично в усіх селах на Гуцульщині.

⁵ Записано в с. Яворів (присілок Широкий) Косівського району Івано-Франківської області від Григорука Юстима Васильовича, 1925 р. н. (липень 2006 р.).

⁶ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

⁷ Записано в с. Бабин Косівського району Івано-Франківської області від Сумарука Івана Лук’яновича, 1929 р. н. (червень 2007 р.).

⁸ Записано в с. Криве Поле (присілок Середній Грунь) Верховинського району Івано-Франківської області від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967 р. н. (липень 2006 р.).

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

¹² Записано в с. Яворів (присілок Широкий) Косівського району Івано-Франківської області від Григорука Юстима Васильовича, 1925 р. н. (липень 2006 р.).

¹³ Записано в с. Яворів (присілок Черлений) Косівського району Івано-Франківської області від Мицканюка Василя Васильовича, 1958 р. н. (липень 2006 р.).

¹⁴ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

¹⁵ Записано в с. Яворів (присілок Черлений) Косівського району Івано-Франківської області від Мицканюка Василя Васильовича, 1958 р. н. (липень 2006 р.).

¹⁶ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

¹⁷ Там само.

¹⁸ Записано в с. Бабин Косівського району

Івано-Франківської області від Сумарука Івана Лук'яновича, 1929 р. н. (червень 2007 р.).

¹⁹ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

²⁰ Там само.

²¹ Записано в с. Бабин Косівського району Івано-Франківської області від Сумарука Івана Лук'яновича, 1929 р. н. (червень 2007 р.).

²² Записано в с. Криве Поле (присілок Середній Грунь) Верховинського району Івано-Франківської області від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967 р. н. (вересень 2005 р.).

²³ Записано в с. Яворів (присілок Широкий) Косівського району Івано-Франківської області від Григорука Юстима Васильовича, 1925 р. н. (липень 2006 р.).

²⁴ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

²⁵ Записано в с. Криве Поле (присілок Середній Грунь) Верховинського району Івано-Франківської області від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967 р. н. (вересень 2005 р.).

²⁶ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

²⁷ Там само.

²⁸ Записано в с. Криве Поле (присілок Середній Грунь) Верховинського району Івано-Франківської області від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967 р. н. (липень 2006 р.).

²⁹ Записано в с. Яворів (присілок Черлений) Косівського району Івано-Франківської області від Мицканюка Василя Васильовича, 1958 р. н. (липень 2006 р.).

³⁰ Записано в с. Яворів (присілок Широкий) Косівського району Івано-Франківської області від Григорука Юстима Васильовича, 1925 р. н. (липень 2006 р.).

³¹ Записано в с. Криве Поле Верховинського району Івано-Франківської області від Остафійчука Василя Кузьмича, 1949 р. н. (червень 2007 р.).

³² Записано в селі Яворів (присілок Черлений) Косівського району Івано-Франківської області від Мицканюка Василя Васильовича, 1958 р. н. (липень 2006 р.).

³³ Записано в с. Криве Поле (присілок Середній Грунь) Верховинського району Івано-Франківської області від Джоголюка Миколи Дмитровича, 1967